

Bart van der Leeuw: Liever een LAT

In onze opleiding tot leraar basisonderwijs komt bij de onderdelen *voortgezet lezen* en *jeugdliteratuur* sinds jaar en dag het gebruik van AVI aan de orde. Een AVI-score geeft een beeld van zowel de leesbaarheid van teksten en boeken als van de (technische) leesvaardigheid van leerlingen. Naast uitleg over de systematiek van AVI houd ik mijn studenten ook altijd voor dat AVI maar een zeer beperkt beeld geeft van leesbaarheid en leesvaardigheid. Dat beeld moet je als leerkracht zelf completer maken door te kijken naar bijvoorbeeld de inhoud van een tekst en de leesmotivatie en interesse van je leerlingen.

Met deze opleidingstaak in mijn achterhoofd begon ik gretig en nieuwsgierig te lezen in het artikel 'De leeslat, meer dan AVI. Een geïntegreerde visie op leesbaarheid' (*Moer* 1998•6). In dat artikel probeert Manja Heerze de voor- en tegenstanders van AVI op één lijn te brengen door te werken met drie componenten van leesbaarheid, die samen een zogenaamde leeslat vormen, te weten:

- Leeservaring, uitgedrukt in de letters A t/m H;
- AVI, waarvan de score is weergegeven met de cijfers 1 t/m 9;
- Thema, uitgedrukt in een woord, bijvoorbeeld *dieren* of *griezelen*.

Als kinderboeken zijn voorzien van scores op de leeslat kan de leerkracht in één oogopslag zien of een boek geschikt is voor een leerling uit haar klas.

Het leeuwendeel van het artikel gaat over de ontwikkeling en werking van de L van de leeslat. Terecht gaat de auteur ervan uit dat de meeste *Moer*-lezers wel enige voorstelling hebben van de twee andere componenten, AVI-score en thema-vaststelling, en juist meer willen weten over de bepaling van de component Leeservaring.

De technische leesbaarheid van een tekst wordt berekend aan de hand van onder andere de gemiddelde zinslengte en de gemiddelde woordlengte en komt tot uitdrukking een AVI-score. Tegenover, of beter gezegd náást deze kwantitatieve maat wordt een kwalitatieve leesbaarheidsmaat gepresenteerd: de Leeservaringsschaal. Deze is opgebouwd uit een negental categorieën, met name afkomstig uit literaire theorieën: Inhoud, Personages, Perspectief, Tijd, Plaats, Structuur, Spanning, Taalgebruik, Beeldtaal.

Genoemde categorieën zijn niet nieuw en de keuze voor juist deze zaken lijkt me ook wel verantwoord. Ervaren leerkrachten gebruiken van oudsher dit type aandachtspunten om iets meer over de toegankelijkheid van boeken en teksten te kunnen zeggen dan alleen dat kale AVI-cijfer. En in de opleiding proberen we aanstaande leerkrachten gevoelig te maken voor dit soort beoordelingscategorieën bij het kiezen van jeugdboeken en leesteksten voor hun stageklas.

Tot zover geen vuiltje aan de lucht. Maar hoe wordt het meten met de categorieën uit de Leeservaringsschaal geoperationaliseerd? Elke categorie wordt kwantificeerbaar gemaakt; er kan op gescoord worden van A (laag) tot en met H (hoog). Bijvoorbeeld, een lage score bij de categorie Structuur is uitgewerkt als:

- enkelvoudige intrige; één verhaalsituatie;
- korte verhaaleenheden;
- geen open plekken;
- de lezer wordt direct het verhaal ingetrokken.

Een hoge score bij de categorie Structuur is geoperationaliseerd als:

- het verhaal kan complexe structuur hebben: meer dan één verhaallijn;
- lange verhaaleenheden;
- het verhaal mag open plekken en open eind hebben;
- het verhaal kan een langere aanloop hebben.

De eerste drie aspecten van de categorie Structuur zijn redelijk objectief vast te stellen, hoewel de duidingen *korte* en *lange* verhaaleenheden natuurlijk nog redelijk vaag zijn; want wat is kort en wat is lang? Maar het vierde aspect lijkt me hier een vreemde eend in de bijt. Of de lezer direct het verhaal wordt

ingetrokken is immers niet alleen op basis van analyse van het boek vast te stellen? Daarvoor zul je ook de eigenaardigheden, behoeftes en ervaring van de lezer moeten kennen. De mate waarin de lezer het verhaal wordt ingetrokken kan alleen vastgesteld worden via intersubjectiviteit. Uit de toelichting op de ontwikkeling van de categorieën van de Leeservaringsschaal maak ik overigens op dat er inderdaad maten zijn vastgesteld op basis van consensus tussen proefpersonen. Dat wil zeggen dat de score A tot en met H op een categorie (hier Structuur) in ieder geval wat zachter is dan de harde AVI-scores 1 tot en met 9. Daar is op zich niets mis mee, maar de gebruiker moet dat natuurlijk wel weten.

Per categorie kan er dus een score vastgesteld worden variërend van A tot en met H. Voor het gefingeerde jeugdboek *Liesje in Latland* zou dat er zo kunnen uitzien:

Inhoud	B
Personages	A
Perspectief	G
Tijd	H
Plaats	A
Structuur	E
Spanning	B
Taalgebruik	G
Beeldtaal	H

Als er per categorie een score A tot en met H is vastgesteld, wat gebeurt er dan? Voor deze operationaliseringsstap kan ik het artikel het beste letterlijk citeren:

‘Het bleek mogelijk de niveaus zo helder te formuleren dat per boek van alle negen leeservaringscategorieën de score bepaald kan worden. (...) De totaalscore van een boek is de optelsom van de scores op de negen categorieën (Inhoud tot en met Beeldtaal). Deze wordt weergegeven door een letter (A tot en met H): de Leeservaringsschaal van het boek’.

Hier doen de ontwikkelaars van de leeslat iets dat verdacht veel lijkt op het vergelijken van appels en peren. Ik heb aan mijn collega rekenen/wiskunde gevraagd hoe hij zo’n optelsom van letters zou maken. Hij moest mij het antwoord schuldig blijven. Het enige dat ik kan bedenken is dat de letters A tot en met H behandeld worden als cijfers 1 tot en met 8. Dan kun je immers een gemiddeld

eindcijfer berekenen. Extreme waarden voor afzonderlijke categorieën compenseren elkaar; in het geval van *Liesje in Latland* leidt dat tot een eindscore E. Die E komt op het leesboekje te staan en gaat vervolgens een eigen leven leiden. De onderliggende gegevens, bijvoorbeeld dat het boek erg veel en moeilijke Beeldtaal gebruikt (H) en wat betreft Personages vrij simpel in elkaar steekt (A) worden geheel aan het zicht onttrokken.

In dit verband citeer ik het artikel nog eens: ‘De categorieën uit de Leeservaringsschaal zijn niet nieuw: elke auteur werkt met de elementen als structuur, tijd, perspectief. Nieuw is alleen dat de Leeservaringsschaal dat ook zichtbaar maakt’. En dat laatste is nu precies niet het geval. Het streven naar eenvoud (voor elk boek één letter) wint het hier van transparantie. Er lijkt hier sprake van debilisering van de gebruiker (inclusief de leerkracht); die is immers gewend aan één score voor het AVI-niveau en zal dus wat betreft de Leeservaring ook slechts één score op het leesboekje willen aantreffen.

Als eenmaal de scores op de leeslat van een boekje zijn vastgesteld, wat kunnen we er dan mee? Volgens de auteur kan die score behulpzaam zijn bij het toewijzen van een specifieke tekst aan een specifieke leerling (individualisering van leesonderwijs). Ik citeer: ‘Het niveau van een tekst dient aan te sluiten bij het niveau van de lezer. Dat kan alleen bewerkstelligd worden wanneer je over een methode beschikt die het niveau van teksten meet’. Dat is natuurlijk maar de halve waarheid. Voor afstemming moet je immers ook een methode hebben om het leesniveau van de lezer te bepalen. Bij AVI is er zo’n meetinstrument: de AVI-leestoetsen stellen vast over welke technische leesvaardigheid een leerling beschikt, uitgedrukt in een AVI-niveau 1 tot en met 9. Voor een leerling met bijvoorbeeld AVI-niveau 6 zoek je een leesboek met dezelfde AVI-score. Hoewel er heel wat op die leestoetsen valt af te dingen maakt de AVI-systematiek in ieder geval wel de afstemming duidelijk tussen enerzijds het leesniveau van het boek en anderzijds het leesniveau van de leerling.

Bij de Leeservaringsschaal ontbreekt deze expliciete koppeling. De schaal is louter ter

vaststelling van het niveau van een leestekst. In het *Moer*-artikel wordt wel een poging gedaan dit manco te compenseren, maar erg overtuigend is dat niet. Zo wordt de leerling Peter opgevoerd. Die heeft 'geen echte leesproblemen, maar hij kan zich erg kort concentreren en in zijn belevingswereld is hij duidelijk jonger dan de anderen'. Op basis van deze typering krijgt Peter een AVI-niveau 6 toegewezen en een Leeservarings-niveau D. Dat wil zeggen dat zijn leeservaring iets achterblijft bij zijn technische leesvaardigheid. Ik vraag me af wat zo'n algemene constatering toevoegt aan wat de leerkracht op basis van eigen observatie en ervaring al van Peter weet. Kortom, om het niveau van Leeservaring van de leerling vast te stellen moet de leerkracht geheel op eigen kennis en inzicht vertrouwen. De meeste leerkrachten hebben daar overigens geen moeite mee.

De ontwikkelaars van de leeslat constateren terecht dat Leeservaring een belangrijke factor is bij de vormgeving van leesonderwijs dat aansluit bij de kennis, motivatie en vaardigheid van leerlingen. De poging om Leeservaring te integreren met de AVI-systematiek stuit echter op veel bezwaren. Alles wordt in het werk gesteld om de component Leeservaring zoveel mogelijk te laten lijken op de component AVI. Het moet (net zoals AVI) uit te drukken zijn in één score, waarmee veel belangrijke nuances verloren gaan. De suggestie wordt gewekt dat de component Leeservaring dezelfde niveau-link legt tussen lezer en boek als de component AVI, terwijl hij absoluut geen hulp biedt bij het vaststellen van het Leeservaringsniveau van de lezer.

Leerkrachten zijn gebaat bij een goed werkende en transparante systematiek voor het vaststellen van de Leeservaring van boeken en leerlingen. Wellicht gedijt zo'n systematiek beter als hij niet in het keurslijf van AVI is geperst, als AVI en Leeservaring niet samen zouden wonen, als er met andere woorden wordt gekozen voor 'living apart together'.

Tenslotte

In het artikel van Heerze klinkt een en al enthousiasme door over de leeslat: '...de praktische meerwaarde van de Leeservaringsschaal

ligt juist besloten in het gebruiksgemak; zonder toetsen of tests is in een oogopslag duidelijk hoe moeilijk een boek is in kwalitatief opzicht...'

'Op grond van deze informatie kan de keuze van een boek veel beter worden afgestemd op elke leerling afzonderlijk. De afstemming is completer dan wanneer alleen het AVI-niveau bekend is.'

'Voor hen (allochtone leerlingen) kan de leeslat ook goede diensten bewijzen.'

'De leeslat: meer kansen op leessucces.'

De presentatie van zo'n fantastisch meetinstrument voor de bepaling van het niveau van boeken doet natuurlijk onmiddellijk de vraag rijzen of er al leesboeken te koop zijn die dat instrument gebruiken. Het artikel geeft daar onomwonden en duidelijk antwoord op. Ja. Uitgeverij Zwijsen komt als eerste (en enige?) op de markt met een serie leesboekjes waarop de leeslat-scores zijn aangegeven.

Deze commerciële aap komt pas aan het eind van het artikel uit de mouw en geeft het hele verhaal veel trekjes van een *advertorial*. Dat wordt nog eens versterkt door het feit dat Zwijsen op dezelfde *Moer*-bladzijde een advertentie mocht plaatsen over *Spetter, de eerste serie met de leeslat*.

Ten aanzien van de Leeservaringsschaal merkte ik hierboven op dat de ontwikkelaars er beter aan zouden doen een LAT-relatie te onderhouden met AVI. Wellicht zou de *Moer*-redactie er op haar beurt beter aan doen een LAT-relatie te onderhouden met educatieve uitgeverijen.